

Kiss Tamás

Marginalizáció, etnikai párhuzamosság és aszimmetrikus akkomodáció. Az erdélyi magyar közösséget érintő társadalmi és politikai folyamatok

A tanulmány az erdélyi magyarokat érintő legfontosabb társadalmi és politikai folyamatokat kívánja vázolni. Egyfajta helyzetjelentés, amely elsősorban azokra a társadalmi problémákra és politikai kihívásokra reflektál, amelyekkel a közösség politikai elitjének szembesülnie kell(ene). Az elemzés háttéranyagát elsősorban (de nem csak) a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben végzett empirikus vizsgálatok adják.¹ Az írás három, egymással is szorosan összefüggő tézist kíván vázolni és kifejteni, amit a tanulmány hármas struktúrája is követ. Az alábbi táblázat ezt a szerkezetet foglalja össze.

1. táblázat. A tanulmány központi tézisei és szerkezete

Fejezet	Központi tézis	Bemutatott folyamatok, témák
1	<i>A nemzetállami intézményrendszer által megteremtett hatalmi aszimmetria a magyar közösség fokozódó marginalizálódását eredményezi.</i>	Makro-társadalmi és demográfiai folyamatok: (1) népesedés; (2) etnikai rétegződés; (3) nyelvhasználat.
2	<i>Létezik egyfajta etnikai párhuzamosság, akár a politikai elitek programjait, akár a társadalmi valóságot tekintjük. Ez a fajta párhuzamosság azonban csak részleges, ami egyben a magyar közösség erőzójához vezet.</i>	Etnikailag és nem etnikailag integrált társadalmi mezők bemutatása, külön hangsúllyal (1) a helyi közigazgatásban betöltött pozíciókra és (2) a magyar nyelvű oktatásra.

1 Az elemzésben megfogalmazottak nem feltétlenül képviselik a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet hivatalos álláspontját. Miközben az elemzés háttéranyaga nem létezne a Kisebbségkutatóban folyó vizsgálatok nélkül, a leírtakért a kizárólagos felelősség a szerzőt terheli.

3	<i>A politikai elitet által működtetett (tényleges és nem deklaratív) integrációs stratégiák nem tesznek egyebet, mint újratermelik az aszimmetrikus hatalmi viszonyokat.</i>	Etno-politikai szereplők és stratégiák bemutatása: (1) a román kisebbségpolitikai rezsim; (2) az RMDSZ stratégiái; (3) a magyar nemzetpolitika lehetőségei és opciói
---	---	--

Az első tétel az, hogy a társadalmi és demográfiai folyamatok távolról sem függetlenek a kisebbségi közösség mindennapjainak a keretét alkotó politikai és intézményes struktúráktól. Ilyen értelemben a kisebbség és többség közötti, mindent átható, a modern nemzetállamokat jellemző hatalmi aszimmetria a kulcskérdés. Andreas Wimmer rámutatott, hogy az (etnikai értelemben) „*ki birtokolja az államot?*” kérdés központi jelentőségű, a modern társadalomtudományos elméletek azonban szisztematikus módon elkerülték ennek vizsgálatát.² A kérdés azért fontos, mert a modern nemzetállamok a társadalmi kizárás új mechanizmusait teremtették meg azzal, hogy elkezdtek szisztematikusán privilegizálni a tituláris etnikai csoportot. Brubaker és munkatársai a kolozsvári románok és magyarok közötti mindennapi kapcsolatokat elemezve szintén kiemelték ennek a kapcsolatnak a mélyen aszimmetrikus jellegét, és hangsúlyozták, hogy hosszú távon ennek az aszimmetriának súlyos demográfiai és társadalmi következményei vannak.³ A tanulmány első része ezt a szempontot alkalmazva írja le a fő makro-szociális és demográfiai tendenciákat, és megpróbál rámutatni a hatalmi aszimmetriák néhány makro-társadalmi következményére.

A második tétel az, hogy az erdélyi magyar elit erre az aszimmetrikus hatalmi berendezkedésre az etnikai párhuzamosság programjával válaszolt. A tanulmány ezt a párhuzamosságot nemcsak politikai programként írja le, hanem arra is rákérdez, hogy társadalmi és intézményes valóságként milyen mértékben létezik. Rámutat arra, hogy az etnikai párhuzamosság Erdélyben csak részleges, és az erdélyi magyar közösség helyzete éppen az etnikailag integrált és a nem etnikailag integrált társadalmi mezők kettősségével ragadható meg. Álláspontom szerint az oktatási rendszerben, illetve a helyi politikai életben jelen lévő etnikai párhuzamosságnak központi jelentősége van a magyar közösség etnikai és kulturális reprodukciójában. Ezért

2 Wimmer, Andreas: *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict. Shadows of Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press. 2002. 85-114.

3 Brubaker, Rogers - Feischmidt, Margit - Fox, Jon - Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. New Jersey: Princeton University Press. 2006. 211-217.

külön kitérek az ezekre az intézményes struktúrákra kiható legfőbb kihívásokra is.

A harmadik tétel kiindulópontja a román kisebbségpolitikai rendszer kétarcúsága. Ez a berendezkedés egyrészt hallgatólagosan megengedi (mi több, bizonyos értelemben támogatja) az etnikai párhuzamosságot, ugyanakkor fenntartja a kisebbséget alárendelt pozícióba kényszerítő intézményes és hatalmi aszimmetriát. Véleményem szerint ez a struktúra és az általa indukált folyamatok odavezettek, hogy mára a termékeny etnikai alapú politizálás lehetőségei gyakorlatilag kimerültek. Az 1989 után kialakult paradigmában gondolkodó erdélyi magyar politikai osztály jelen körülmények között képtelen arra, hogy érvényes válaszokat adjon a magyar közösséget érő legfontosabb társadalmi és politikai kihívásokra. Az idevezető folyamatokat próbálom vázolni a tanulmány harmadik részében, mégpedig a Brubakertől átvett hármas modellben, amely a nemzetiesítő állam, kisebbségi elit, anyaország közötti interakcióban próbálja megragadni az etnopolitikai folyamatok dinamikáját.⁴

A szövegben a legfontosabb politikai konzekvenciával bíró következtetéseket – szaktanulmányban talán szokatlan módon, de talán növelve az áttekinthetőséget – számozással, kerettel, illetve vastagított dőlt betűvel jelölöm. A tanulmány nem tartalmaz külön összefoglaló részt, a legfontosabb következtetéseket ezek a számozott mondatok/bekezdések tartalmazzák. Ezek a megállapítások nyilván a fenti három tézishez kapcsolódnak, azokat mintegy specifikálják, illetve megpróbálják levonni a belőlük fakadó politikai konzekvenciákat.

1. Makro-társadalmi folyamatok: fokozódó marginalitás

1.1. Az erdélyi magyar lakosság demográfiájának alakulása

Az erdélyi magyar közösséget a szocialista rendszer bukását követően a hangsúlyos számbeli csökkenés jellemezte. Az 1992 és 2011 közötti időszakban a magyarok száma majdnem 350 000-rel (21%-kal) esett vissza. Amint azt a következő táblázat is mutatja, a magyarok aránya (Erdélyben és Romániában) szintén csökkent.

⁴ Brubaker, Rogers: *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996; Brubaker, Rogers: *Accidental Diasporas and External Homelands in Central and Eastern Europe: Past and Present*. Institute for Advanced Studies, Vienna, Political Science Series no. 71. October 2000.

2. táblázat. *A magyarok száma és aránya Romániában és Erdélyben az 1966 és 2011 között végzett népszámlálások alapján*

	Szám*	A teljes lakosság %-a	
		Erdély	Románia
1966	1 619 592	23,8	8,5
1977	1 713 928	22,5	7,9
1992	1 624 959	20,8	7,1
2002	1 431 807	19,6	6,6
2011	1 279 402	18,9	6,3

Forrás: népszámlálási adatok

*A szám Románia teljes területére vonatkozik (a romániai magyarok 99%-a él Erdélyben); 2011-re a „nem válaszolókkal” is számoló becslés

A népességcsökkenést több tényező okozta. Fontossági sorrendjük szerint ezek a tényezők a következők voltak: elvándorlás, negatív természetes szaporulat és asszimilációs folyamatok.⁵

Az elvándorlás vonatkozásában legkevesebb három periódust különböztethetünk meg az utóbbi harminc évben.⁶ Az első hullám az 1980-as évek végén indult, és 1991-ig tartott. Ebben az időszakban hozzávetőlegesen 100 ezer magyar vándorolt el Erdélyből. Az elvándorlók (és menekültek) legfőbb célországa Magyarország volt. Többségük magasan képzett, városi környezetből (főként Kolozsvárról, Marosvásárhelyről és Nagyváradról) származó személy volt.⁷ A második elvándorlási hullámra az 1992 és 2002

5 Csata István – Kiss Tamás: *Népesedési perspektívák. Az erdélyi magyar népesség regionálisan tagolt előreszámítása húsz és harminc éves időtávra*. Kriterion Könyvkiadó-RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 2007; Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2012. /Műhelytanulmányok 43./

6 Horváth István: *Erdély és Magyarország közötti migrációs folyamatok*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2005. 9-133; Horváth, István – Kiss, Tamás: *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Romania*. Country report developed within the project SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies, 2013. <http://seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGHistoricalAnalysisRomania.pdf>.

7 Regényi Emil – Törzsök Erika: *Romániai menekültek Magyarországon 1988*. In *Medvetánc. Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia*. ELTE, Budapest, 1988, 187-241.

közötti időszakban került sor, amikor további 90 000 magyar hagyta el az országot. Ebben az időszakban a romániai emigránsok körében a magyarok magasan felülreprezentáltak voltak. A fő célország továbbra is Magyarország volt, de a migráció új formái is megjelentek, nevezetesen a munkaerő-vándorlás és a tanulmányi célú migráció. Az erdélyi magyarok a magyarországi munkaerőpiac minden szegmensében jelen voltak, a magasan képzett szakemberektől⁸ a másodlagos munkaerőpiacon alkalmazott migránsokig.⁹ A harmadik periódus kezdetén, 2007-ben az uniós bővítési folyamat részeként a román állampolgárok mentesültek a vízumkötelezettség alól az uniós országok többségében. Ez a romániai emigráció egy nagyon intenzív periódusának a kezdetét jelentette. 2002 óta hozzávetőlegesen 3 millió román állampolgár hagyta el az országot, a fő befogadó országok Olaszország és Spanyolország, majd az utóbbi években Németország, illetve az Egyesült Királyság. A romániai társadalom minden rétegét érintették a migrációs folyamatok, azonban a migránsok körében felülreprezentáltak voltak a volt ipari munkások és az önellátó gazdálkodást folytató mezőgazdasági munkások.¹⁰ Az emigráció ezen harmadik hullámában (legalábbis a 2002 és 2011 közötti periódusban) a magyarok egyértelműen alulreprezentáltak voltak a romániai vándorlók körében.¹¹ Megfigyelhető az is, hogy az utóbbi években megváltoztak a romániai migránsok főbb célországai, azaz a mediterrán térség helyett az (észak-)nyugat-európai országok váltak a fő célponttá.¹² Elképzelhető, hogy idővel a magyarok felülreprezentáltak lesznek a Németországba és az Egyesült Királyságba kivándorlók körében. Szintén lényeges, hogy az erdélyi magyarok számára a magyar állampolgárság ma is a migráció során kamatoztatható tőkét jelent.¹³

A népességcsökkenéshez vezető második tényező a magyar populáció *negatív természetes szaporulata*. Az elhalálozások száma majdnem 140 000-rel haladta meg a születések számát az 1992 és 2011 közötti időszakban. Ahogy kelet-európai régióban mindenhol, a teljes termékenységi arányszám

8 Gödri Irén – Tóth Pál Péter: *Bevándorlás és beilleszkedés*. KSH Népeségkutató Intézet, Budapest, 2005.

9 Fox, John: From National Inclusion to Economic Exclusion: Ethnic Hungarian Labour Migration to Hungary. *Nations and Nationalism*, Vol. 13, No 1. (January 2007).

10 Horváth-Kiss: i. m.

11 Kiss-Barna: i. m.

12 Horváth-Kiss: i. m.

13 Kiss Tamás: Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköze. *Magyar Kisebbség*, 2013. 3–4. sz., 8–95.

jóval alacsonyabb az egyszerű újratermeléshez szükséges értéknél (egy nőre 1,3-1,4 gyerek jut). Ki kell azonban hangsúlyozni, hogy a magyar nők termékenysége nem alacsonyabb a romániai országos átlagnál. A negatív természetes szaporulat azért hangsúlyosabb, mert a magyar populáció előregedésének a folyamata előrehaladottabb.¹⁴

E két tényezőhöz viszonyítva az asszimilációs veszteség jóval kisebb. Ebben a vonatkozásban azonban rá kell mutatnunk az éles regionális különbségekre.

3. táblázat. *Az erdélyi magyar populáció alakulása az 1992 és 2011 közötti időszakban*

	1992	2002	2011	Népesség- csökkenés 1992–2011 (%)
Székelyföld	531 568	499 219	475 164	10,6
Partium	385 246	342 254	314 741	18,3
Belső-Erdély	337 875	291 553	262 185	22,4
Észak-, Dél-Erdély és Bánság	349 234	282 692	216 154	38,1
Erdély (összesen)	1 603 923	1 415 718	1 268 244	20,9

Forrás: népszámlálási adatok

A fokozott elvándorlás és a negatív természetes szaporodás mind az erdélyi magyar, mind pedig a román népességet jellemzi. Azonban az Észak- és Dél-Erdélyben, valamint a Bánságban élő szórványközösségekre a felgyorsult asszimiláció is kihat. Ezekben a térségekben az etnikailag vegyes házasságok aránya igen magas,¹⁵ és ez – a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció kiegyensúlyozatlan modellje miatt¹⁶ – a magyar szórványközösségek demográfiai eróziójához vezet. A (vegyes) család az asszimilációs folyamatnak nem az egyetlen csatornája. A nyelvi-kulturális reprodukció másik kulcsfontosságú intézménye az oktatási rendszer. A magyar nyelvű oktatás több térségben gyakorlatilag összeomlott (például a Bánságban, egyes dél-erdélyi megyékben), így itt a magyar gyerekek többsége mára csak román nyelvű oktatáshoz férhet hozzá. Összegezve: az asszimiláció felgyor-

14 Kiss–Barna: i. m.

15 Temes, Hunyad, Szeben és Krassó-Szörény megyékben a házasuló magyarok többsége román házastársat választ magának. Máramaros, Beszterce-Naszód, Fehér, Brassó és Arad megyékben a vegyes házasságba lépő, házasuló magyarok aránya meghaladja a 40%-ot.

16 Miközben majdnem minden vegyes házasságban született gyermek elsajátítja a román nyelvet, a magyar nyelv ismerete inkább kivételnek számít.

sult folyamata az egyik legfontosabb azon tényezők sorában, amelyek a szóránymagyarság majdnem 40%-os csökkenéséhez vezettek. Az asszimilációs folyamat (noha jóval kisebb mértékben) Belső-Erdélyre és a Partiumra is jellemző, míg Székelyföldön egyáltalán nem figyelhető meg.

Ki kell emelnünk Székelyföld viszonylag kedvező demográfiai kilátásait. Ebben a régióban a magyarok aránya nem csökkent a rendszerváltás után, és a székelyföldi népesség jóval kisebb mértékben csökkent, mint a (romániai) országos átlag. Ez egyben azt jelenti, hogy az erdélyi magyar közösségen belül gyorsan növekszik Székelyföld jelentősége és súlya. Ilyen értelemben beszédes adat, hogy a Székelyföldön élő magyarok aránya az 1992-es 33%-ról 2011-re 38%-ra nőtt. A tendencia még nyilvánvalóbb, ha a fiatalabb generációkat vizsgáljuk. 2010-ben a magyar gyerekek 49%-a született Székelyföldön, és az iskolai pályájukat magyar nyelven elkezdő gyerekek többsége ebből a régióból kerül ki. A régió etno-demográfiai jövője szempontjából a legfontosabb kihívást a (magyar ajkú) roma közösségek társadalmi integrációja képezi. A székelyföldi romák többsége a hivatalos szituációkban (népszámláláskor, választásokkor, beiskoláztatás során stb.) a magyar kategóriával azonosítja magát, de a mindennapi életben hatalmas társadalmi különbség van a romák és nem-romák között.¹⁷

1.2. Az etnikai rétegződés változó rendszere

Az etnikai rétegződés két fontos aspektusára szükséges rávilágítani: az első a magyar közösséget érintő társadalmi marginalizáció folyamata, a második a magyar közösségen belüli társadalmi egyenlőtlenségek szintje. A következő fejezet tárgyalja az erdélyi magyar közösség társadalmi szerkezetének a kettősségét, amely több szempontból egy (kvázi-)párhuzamos etnikai társadalomként szerveződik, más szempontból azonban nem különül el a többségi (romániai) társadalmi struktúráktól.

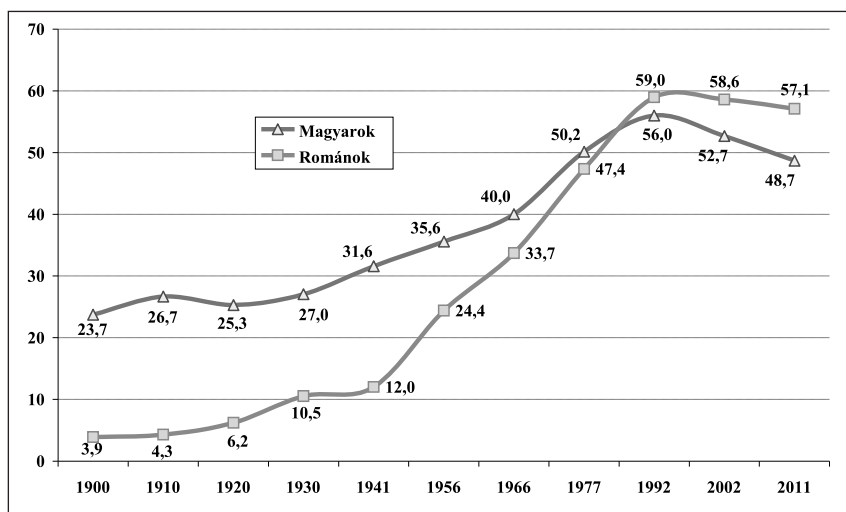
A magyar közösség *társadalmi marginalizációjának* a folyamata történelmi perspektívából észlelhető igazán élesen. A folyamatnak van egy nyilvánvaló területi aspektusa is. Erdélyben a gazdaság fejlettsége tekintetében éles regionális különbségek vannak. Létezik egy gazdaságilag prosperáló sáv, amely Temesvárt köti össze Araddal, Nagyváradal, Kolozsvárral, Marosvásárhellyel, Brassóval és Szebennel. Az ezen a sávon kívül eső térségek, az etnikailag vegyes Partium, a többségében román lakosságú Máramaros, Beszterce-Naszód, Krassó-Szörény, Hunyad és Fehér megyék, valamint a többségében magyarok lakta Székelyföld gazdasági értelemben periférikus

17 A 2011-es népszámlálás szerint Székelyföldön a romák száma 25 000. Azonban a környezetük által romának tartott személyek száma 71 000 (a teljes lakosság 11%-a).

térségeknek tekinthetők. Az etnikai rétegződés rendszere felől az alapvető probléma az, hogy míg a gazdaságilag periférikus térségekben élő magyarok demográfiai kilátásai viszonylag kedvezőek, a prosperáló (városi) közegben látványos demográfiai erózió következett be. Következésképpen: gyors ütemben növekszik a visszamaradott térségekben élő magyarok aránya.

Hasonló folyamat figyelhető meg, ha megvizsgáljuk a magyar lakosság településtípus szerinti megoszlását. Erdély legfőbb városközpontjaiban (a dél-erdélyi szász városokat leszámítva) magyar többséget találunk a két világháború között, míg a falusi térségekben (Székelyföld és a Nagyvárad-Szatmárnémeti közötti sáv kivételével) a románok voltak többségben. Nem véletlen, hogy a magyarokat a román többség sokáig egy urbánus etnikai csoportként reprezentálta. Az államszocializmus időszakában lezajlott folyamatok azonban teljesen megváltoztatták a különböző etnikai csoportok településtípus szerinti megoszlását.

1. ábra. A városi lakosság aránya az erdélyi románok és magyarok körében

Forrás: népszámlálási adatok

Az államszocializmus időszakában a vidékről városra költözők között a románok erősen felül voltak reprezentálva. Az 1980-as évek végétől a városokban a magyarok elvándorlása is jelentős mértékű volt, az asszimilációs folyamatok pedig szintén intenzívebbek voltak a városközpontokban. Ilyen körülmények között a rendszerváltáskor a magyarok már egyértelműen alul voltak reprezentálva a városi népességben belül, az utóbbi 25 évben pedig

kifejezetten a magyar közösség „ruralizációja” zajlott. Ez a közösség perifériára szorulásának talán legszemléletesebb mutatója.

Egy másik fontos szempont, hogy a magyarok nyilvánvalóan hátrányos helyzetben vannak az iskolai végzettség szempontjából. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők között minden egyes születési kohorszban egyértelműen alulreprezentáltak. A felsőoktatás kibővítése kétségtelenül növelte a magyarok esélyeit egyetemi diploma megszerzésére. Azonban jellemző rájuk, hogy a kevésbé piacképes egyetemeken és szakokon tanulnak. A magyarok felülreprezentáltak a bölcsészet, a humán és társadalomtudományi karokon, a pedagógusképző főiskolákon, és alulreprezentáltak a közgazdaságtan, jogi, közigazgatási karokon. Ez részben a magyar nyelvű egyetemi oktatás „egészségtelen” szerkezetének tudható be.¹⁸

Áttérve a második aspektusra, érdemes rámutatni, hogy a *jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek* kisebb mértékűek a magyar közösségen belül, mint általában Romániában. Az uniós tagországok közül Romániában a legmagasabb a jövedelmi egyenlőtlenségek mértéke. Az erdélyi magyarok körében alacsonyabbak az egyenlőtlenségek, mint Romániában általában, de magasabbak, mint Magyarországon. A magyarok alulreprezentáltak nem csak a magasabb jövedelemmel és státussal rendelkezők körében, hanem a szegények körében is. Más szavakkal: magyarnak lenni kevesebb esélyt jelent a magas jövedelemre és a felső-középosztályhoz tartozásra, azonban nem jelent fokozott szegénységi kockázatot.¹⁹

1.3. Nyelvhasználat és nyelvi jogok

Két dolgot érdemes kiemelni a nyelvhasználattal kapcsolatban. Egyrészt a román–magyar kapcsolatban a nyelvhasználat szorosan összefügg az etnikai határképzéssel.²⁰ Másrészt, a kisebbség és a többség közötti, intézményesen fenntartott hatalmi aszimmetriáknak kulcsfontosságú szerepük van a mindennapi nyelvhasználati szokások alakításában.

A románok és magyarok közötti határmegvonás vonatkozásában két tényező döntő fontosságú: a szubjektív azonosulás ezen etnikai-nemzeti kategóriák valamelyikével, valamint a nyelvi és kulturális készségek megléte.²¹

18 Kiss Tamás: Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói. *Regio*, 2014. 2. sz., 187–245.

19 Uo.

20 Brubaker et al.: i. m.

21 A magyarok és romák közötti határok felállításában és fenntartásában más tényezők játszanak szerepet. A mindennapi életben a nyelvi készségek és az önmeghatározás nem elsődleges fontosságú annak meghatározásakor, hogy ki roma és ki magyar. A

Formális helyzetekben a magyar kategóriát leggyakrabban önbevallás alapján határozzák meg. A mindennapok szintjén azonban azok esetében, akik nem rendelkeznek a megfelelő nyelvi és kulturális készségekkel, a közösség tagjai megtagadják a magyar kategória-tagság elismerését. Ezzel párhuzamosan a (román) többség szemszögéből a román nyelv megfelelő (nem is feltétlen anyanyelvi szintű) ismerete és a magyar helyett a román nyelv használata elégséges ahhoz, hogy valaki a román közösség tagjaként elismerést nyerjen.²² Ez egyben azt jelenti, hogy a magyarból a román kategóriába való átlépés az erdélyi magyarok számára relatíve egyszerű.

Erdélyben a nyelvhasználat második aspektusa a román és magyar nyelv közötti mélyen aszimmetrikus viszony. A román állam által propagált és a románok nagy többsége által osztott erőteljes nyelvi ideológia miatt – amely a román nyelv elsőbbségét hangsúlyozza – megritkultak azok a helyi és hétköznapi kontextusok, amelyeket a kiegyensúlyozott és kölcsönös nyelvhasználat jellemez. A román nyelvi ideológia erősségét jól mutatják a következő táblázatba foglalt adatok:

4. táblázat. *Egyetért-e azzal, hogy a magyarok a következő nyelvi jogokkal rendelkeznek? (2012. június)*

	Románia (N=1691)	Erdélyi románok (N=703)
Magyar nyelvű iskolákban tanulhatnak.	48,3	53,6
Magyar nyelvű egyetemeken tanulhatnak.	41,0	43,1
Önálló oktatási intézményekkel rendelkeznek.	27,3	24,9
Használhatják a magyar nyelvet a helyi hatóságokkal való kapcsolattartásban.	24,7	18,2

Forrás: a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által végzett felmérés

Mindössze a románok fele ért egyet azzal, hogy a magyarok anyanyelvükön tanulhatnak, és csak alig több, mint 40%-uk helyesli a magyar nyelvű felsőoktatás létezését. A magyar nyelv használatát a közhivatalokban a ro-

roma kategóriát elsősorban a „mások” állítják fel fenotípusos vagy faji jellemzőkön és életmódelemeken alapuló hetero-identifikáción keresztül (Ladányi János – Szélenyi Iván: *Patterns of Exclusion. Constructing Gypsy Ethnicity and the Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe*. New York: Columbia University Press, 2006). Azonban számos formális kontextusban (beiratkozás, választási mozgósítás, népszámlálás) a magyarul beszélő romákat magyarként lehet kategorizálni.

22 Brubaker et al.: i. m.

mán közvélemény szinte egyöntetűen elutasítja. Fontos részlet az is, hogy az erdélyi románok kevésbé támogatják a magyar nyelv hivatalos használatát, mint az ország más területein élő nemzetársaik.

A nyelvi aszimmetria egy további fontos mutatója a magyar nyelv rendkívül alacsony fokú ismerete a nem magyar közösségen kívül. A következő táblázat a 2007-ben 20–45 éves korosztályra vonatkozik.

5. táblázat. *A magyarul tudók aránya a 20–45 éves erdélyi korosztály körében megyénként és városokként*

	Beszél magyarul? (2007; 20–45 éves generációk)			A magyarok aránya (2002-es népszámlálás: 20–45 éves generációk)
	Egyáltalán nem	Nem elég jól (ahhoz, hogy válaszolni tudjon a felmérésben elhangzó kérdésekre)	Igen	
Arad megye	87,6%	3,3%	9,1%	9,5%
Arad (város)	82,6%	6,0%	11,3%	10,6%
Beszterce-Naszód	93,6%	2,0%	4,4%	5,4%
Bihar	64,1%	4,2%	31,7%	25,2%
Nagyvárad	54,6%	9,1%	36,3%	24,2%
Brassó megye	85,6%	3,6%	10,8%	7,5%
Brassó (város)	92,0%	1,1%	6,9%	6,5%
Fehér	93,7%	1,8%	4,5%	5,1%
Hargita	13,7%	1,0%	85,3%	83,1%
Csíksereda	6,3%	1,0%	92,7%	77,9%
Hunyad	93,3%	2,7%	4,0%	4,7%
Kolozs	80,1%	5,2%	14,6%	15,7%
Kolozsvár	78,2%	6,1%	15,6%	16,1%
Kovászna	18,0%	3,4%	78,6%	72,5%
Sepsiszentgyörgy	13,1%	7,3%	79,6%	72,5%
Máramaros	87,2%	5,2%	7,5%	8,5%
Maros	46,5%	4,6%	48,9%	37,5%
Marosvásárhely	43,9%	4,9%	51,2%	42%
Szatmár	48,1%	6,7%	45,7%	34,7%

Szatmárnémeti	32,7%	6,8%	60,5%	37,1%
Szilágy	67,0%	4,6%	28,4%	23,2%
Temes	92,5%	2,7%	4,8%	6,4%
Lugos	89,5%	6,1%	4,4%	8,3%
Városok összesen	71,4%	4,9%	22,2%	17,3%
Vidék összesen	72,6%	2,2%	25,2%	22,5%
Összesen	72,6%	3,6%	23,8%	20,4%

Forrás: Életünk fordulópontjai (Központi Statisztikai Hivatal)

Az *Életünk fordulópontjai* vizsgálatot 14 erdélyi megyében végezték el,²³ ahol a magyarok aránya a 2002-es népszámlálás szerint 20,4% volt a 20–45 éves generációk körében. A magyarul tudók aránya 23,4% volt, ez alig valamivel magasabb, mint a magyar nemzetiségűek aránya. További 3,6% rendelkezett némi magyar nyelvtudással, amely azonban nem volt elégséges egy magyar nyelvű kérdőív kérdéseinek a megválaszolására. A magyarul tudók köre túlterjedt a magyar etnikai-nemzeti közösségen Maros, Bihar, Szatmár és Szilágy megyékben (az utóbbi három alkotja Partium régiót). Bihar és Szatmár megyékben a románok jelentős része is beszélt magyarul. Ezekben a megyékben az etnikailag vegyes területeken élő romák többsége magyar anyanyelvű. Ki kell emelni, hogy Partiumban az utóbbi évtizedben fontos változások következtek be: a magyar nyelv presztízse jelentős mértékben csökkent, és a fiatalabb román generációk már igen alacsony arányban sajátítják el a nyelvet. Másrészt a vizsgálat kimutatta, hogy vannak megyék (Beszterce-Naszód, Fehér, Hunyad, Kolozs, Máramaros és Temes), ahol a magyarul beszélők köre szűkebb, mint a magyar etnikai-nemzeti közösség. Ez a nyelvi asszimiláció folyamatának a mutatója. Arra is érdemes rámutatni, hogy a székelyföldi románok többsége nem tudott (vagy nem akart) magyarul beszélni. Itt a nemzetállam által támogatott nyelvi ideológia egyértelműen felülírta azt a hatást, amely ésszerű következménye lehetne a döntően magyar helyi közegnek.

Mindezen körülmények közepette egyáltalán nem meglepő, hogy a magyar nyelv hivatalos használatára vonatkozó, érvényben levő jogszabályokat egyszerűen nem ültetik gyakorlatba. Az RMDSZ-nek 2001-ben sikerült a helyi közigazgatási törvénybe beépítenie egy paragrafust, amely azokon a településeken, ahol a kisebbségi népesség aránya meghaladja a 20%-ot, az adott nyelv közigazgatásban való hivatalos használatát szabályozza. Emellett Románia aláírta a *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját*,

23 Krassó-Szörény és Szeben megyéket nem vonták be a felmérésbe.

amely a magyar nyelv használatához kedvező feltételeket teremt. A megegyező jogi környezet ellenére a magyar nyelvnek az erdélyi közhivatalokban való használatára vonatkozó mindennapos normák lényegében alig változtak. A közhivatalok (főként azokban a közigazgatási egységekben, ahol a magyarok kisebbségben vannak) egyszerűen elutasítják az érvényes jogszabályok gyakorlatba ültetését.²⁴ A tét (potenciálisan) nagy. Ha érvényesítenék a jogszabályt, több tízezer, magyarul nem tudó közhivatalnoknak meg kellene tanulnia a nyelvet, vagy helyettük másokat kellene alkalmazni. Azonban egyik sem történik meg.

(1) Végül ki kell hangsúlyozni, hogy nemcsak a román nyelvi ideológiák hibáztathatók a nyelvi jogok gyakorlatba ültetésének elmaradásáért. Úgy tűnik, az RMDSZ-t valójában nem foglalkoztatja a kérdés. Nem gyakorol nyomást politikai partnereire, és nem támogatja a nyelvi jogok érvényesítéséért küzdő civil szervezeteket sem.²⁵ Az RMDSZ stratégiái leginkább a többség politikai pártjaival való alkufolyamatokra és az elsődleges jogszabályalkotásra korlátozódnak, miközben arra nincs kapacitása a szervezetnek, hogy a végrehajtási rendeletek szintjén is kövesse a jogalkotást, vagy a törvények életbeléptetését elősegítő nyomás gyakorló csoportokat szervezzen.

2. Az etnikai párhuzamosság intézményes alapjai

2.1. Kettős szerkezet: a párhuzamos intézményes struktúrák megléte és hiánya

A megosztott társadalmakról szóló irodalomban jól ismert az etnikai (vagy más jellegű) párhuzamosság. A konszociális demokráciáról szóló klaszszikus munkáiban Lijphart bevezette a társadalmi pillér fogalmát (a holland *zuilen* alapján).²⁶ A pillérek tulajdonképpen sűrű intézményes hálókat képez-

24 Lásd a CEMO által összeállított árnyékjelentést: *Civic Engagement Movement: Shadow Report to the Initial Periodical Report on the Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages in Romania*. 2014.

25 Marosvásárhelyen (ahol a lakosság körülbelül 45%-a magyar) a helyi magyar közösség nyelvi jogaiért küzdő viszonylag erős társadalmi mozgalom alakult ki. Az RMDSZ hangsúlyosan ellenséges kapcsolatban van a mozgalmat támogató civil szervezettel.

26 Lijphart, Arend: *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press, 1968; Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press, 1977.

nek, amelyek a csoporttagok számára lehetővé teszik, hogy mindennapi életüket a „sajátjaik” körében éljék, a más oszlopok (vagy a többségi társadalom) létezésének figyelembevétele nélkül. Ez a gondolat a két világháború közti időszak óta jól ismert az erdélyi magyar politikai gondolkodásban.²⁷ A magyar elit politikai retorikájában és önreprezentációjában az oszlopok (és az intézményesített etnikai pilléresedés vagy párhuzamosság) a *Kisebbségi Társadalom* fogalmában jelennek meg. Ez egy olyan etnikailag integrált intézményes struktúrát jelent, amely lehetővé teszi a közösség tagjai számára, hogy az életüket egy „magyar világon” belül élhessék (anélkül, hogy túlságosan tekintetbe vennék, hogy ez fizikailag Romániában történik). Ez az intézményes struktúra, illetve a párhuzamos magyar világ megléte központi jelentőséggel bír a magyar közösség etno-kulturális reprodukciója szempontjából is.

Miközben a politikai programokban kiemelt jelentőséggel bír, a Kisebbségi Társadalom (illetve a párhuzamos társadalom metaforája) csak korlátozott mértékben alkalmas az erdélyi magyar közösség tényleges társadalmi szerkezetének a leírására. Miközben egyes vonatkozásokban egy jól strukturált és etnikailag integrált intézményes rendszer megléte azt sugallja, hogy az erdélyi magyarok egy különálló társadalmi szegmensként vagy oszlopként foghatók fel, más területeken az intézményes struktúrák hiánya és a tény, hogy az intézményes struktúra nem fedi le a teljes közösséget, azt jelzi, hogy az erdélyi magyar közösség korántsem tekinthető önálló társadalmi szegmensnek.

Az első etnikailag integrált mezőt a *vallás* képezi. Romániában az egyházas vallásosság európai viszonylatban nagyon erős, és az egyház viszonylag fontos szerepet tölt be a társadalom mindennapi életében.²⁸ A Kárpát-medence más régióval szemben Erdélyben a vallási és etnikai törésvonalak egymást erősítik. Az erdélyi románok nagy többsége jelenleg ortodox, a másik hagyományos román felekezet pedig a görög-katolikus. A magyarok 94%-a valamely történelmi magyar egyháznak a tagja: 46% református, 41% római katolikus, 5% unitárius, 1% lutheránus és magyar görög katolikus. Ezek (többé-kevésbé) „magyar nemzeti egyházaknak” tekinthetők, de a neo-protestáns egyházak többsége (a magyar lakosság 2,5%-a) szintén külön magyar gyülekezeti szövetségekbe tömörül.²⁹

27 Lásd Sulyc István: A kisebbségi kérdés szociológiai oldala. *Erdélyi Múzeum*, 1931. 4-6. sz., 170-181.

28 Az erdélyi magyarok 34%-a hetente, 60%-uk legalább havonta egy alkalommal megy el templomba. Gyakorlatilag minden erdélyi magyar meg van keresztelve, és döntő többségük egyházi esküvőt is köt.

29 Ez a helyzet a pünkösdi és baptista egyházakkal. Az adventisták esetében az erdélyi vezetésben erős a magyar dominancia, és általában helyi szinten különülnek el a

A párhuzamos kisebbségi társadalmat fenntartó második intézményes struktúra a *magyar nyelvű média*. Az erdélyi magyarok médiafogyasztását a magyar nyelv dominanciája jellemzi. Mindazonáltal nem létezik az erdélyi magyar elitiek által ellenőrzött egységes médiastuktúra. A televíziózás vonatkozásában úgy tűnik, hogy az erdélyi magyarok egy Magyarország központú „médiatájba” integrálódnak. Az erdélyi magyarok átlagosan napi majdnem 3 órát töltenek a televízió előtt, és szinte két órán keresztül magyarországi (közszolgálati vagy kereskedelmi) csatornákat néznek. A rádió és nyomtatott sajtó tekintetében az erdélyi magyar nyelvű sajtóorgánumok dominálnak. Ellenben nem léteznek Erdély teljes területén jelen levő rádióadók és újságok, ehelyett a megyei lapok és a helyi rádióadók játszanak főszerepet. Hozzávetőlegesen az erdélyi magyarok egynegyede fogyaszt elsősorban román nyelvű médiatermékeket, de ez a médiafogyasztási minta Dél-Erdély, Máramaros és a Bánság magyar szórványközösségeiben domináns.³⁰

Az erdélyi magyarok ugyanakkor a *kulturális intézmények* sűrű hálózatával is rendelkeznek, amelyeket elsősorban a román állam vagy a helyi önkormányzatok finanszíroznak. Ez a kulturális infrastruktúra azonban szinte kizárólag az úgynevezett magas kultúra előállítására (színház, irodalom stb.) összpontosít, miközben az erdélyi magyar populáris kultúra termelése összehasonlíthatatlanul kisebb mértékben intézményesített. Így az erdélyi magyarok elsősorban a magyarországi, másodsorban a román nyelvű populáris kultúra fogyasztói.

További fontos, a magyar közösség különálló társadalmi szerveződését megerősítő intézményes oszlopokat jelentenek a magyar nyelvű oktatási hálózat, a magyar önkormányzatok és a politikai részvétel, ami etnikai pártokon keresztül valósul meg. Ezeknek az oszlopoknak a működését a következő alfejezetekben részletesebben ismertetem.

Az intézményes etnikai párhuzamosság tökéletlen jellege két szempontból is lényeges. Egyrészt az etnikai szegmensek különállása és intézményes teljessége képezi minden, az autonómiát célzó politikai projekt alapját. Másrészt az intézményes teljesség a fő feltétele annak, hogy az etnikai elit sikeresen tudja kontrollálni a társadalmi mobilitás csatornáit, és az etnikai

gyülekezetek. A Jehova Tanúi Egyházban nincsenek etnikailag elkülönülő struktúrák, viszont a magyarok nagyon erősen felülreprezentáltak, és a külön gyülekezeti alkalmak tekintetében a vegyes helyi gyülekezetek esetében is megvalósul a kétnyelvűség.

30 Kiss Tamás – Barna Gergő: *Az erdélyi magyarok médiafogyasztása*. Kutatási jelentés. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2015.

csoport társadalmilag mobil tagjait a közösségen belül tudja tartani.³¹ Egy mondatban összefoglalva azonban: a magyar közösség intézményes párhuzamossága távolról sem teljes: például az egészségügyi ellátás, a szakszervezetek és a szociális ellátás egyáltalán nem etnikai alapon szerveződnek.

Továbbá, az erdélyi magyar elit szisztematikusan alábecsüli a gazdasági tevékenység (lehetséges) etnikai meghatározottságát. Senki sem próbálkozott például – egészen a legutóbbi időkig – egy magyar fogyasztói szegmens kiépítésével. Ennek az utóbbi években a székelyföldi regionális identitás kialakításában volt jelentős szerepe. A Merkúr Üzletlánc és a Góbé termék, a Székelygyümölcs, az Igazi Csiki Sör említhetők, mint sikeres kezdeményezések. A székelyföldi politikai elitek részlegesen támogatták ezeket a kezdeményezéseket, az RMDSZ országos struktúrái azonban nem mutattak különösebb érdeklődést ezek irányában. Összességében a *gazdasági ágazat* nem tekinthető etnikailag integráltnak. Természetesen vannak Erdélyben magyar vállalkozók, akiknek a hálózatai adott esetben etnikailag tagoltak, és akiknek a partnerei vagy alkalmazottai körében többségben vannak a magyarok. Azonban – amint azt több vizsgálat is kimutatta – Erdélyben az üzletet a gazdasági szereplők csak üzletnek tekintik, és nem „magyar üzletnek”.³² Ennek a felfogásnak pedig messzemenő következményei vannak a magyar közösség intézményes szerveződésére.

2.2. Közigazgatási szerkezet és változó önkormányzati pozíciók

A jelenlegi romániai *közigazgatási szerkezet* vonatkozásában a kommunista rendszer örökségének több értelemben döntő szerepe van. A jelenlegi közigazgatási struktúrát 1968-ban alakították ki, és azóta nem változtattak rajta. 1968-ban 41 megyét alakítottak ki, amiből 16 van Erdélyben. A közigazgatási reformot az állam-szocialista gazdasági fejlesztési politikát szem előtt tartva hajtották végre,³³ de az etnikai jellegű megfontolások szintén fontos szerepet játszottak.³⁴ A magyar közösség szempontjából egyes régi-

31 Erre vonatkozóan kulcsfontosságú lehet az egyértelműen alá-fölérendelt (*ranked*) és nem alá-fölérendelt (*unranked*) etnikai viszonyrendszer közötti különbségtétel, amelyre Horowitz hívta fel a figyelmet. Lásd Horowitz, Donald: *Ethnic Groups in Conflict*. UCLA Press: Berkeley, 2000 [1985], 21-22.

32 Brubaker et al.: i. m.

33 Ronnás, Per: *Urbanization in Romania. A Geography of Economic and Social Change Since Independence*. Stockholm, The Economic Research Institute, 1984.

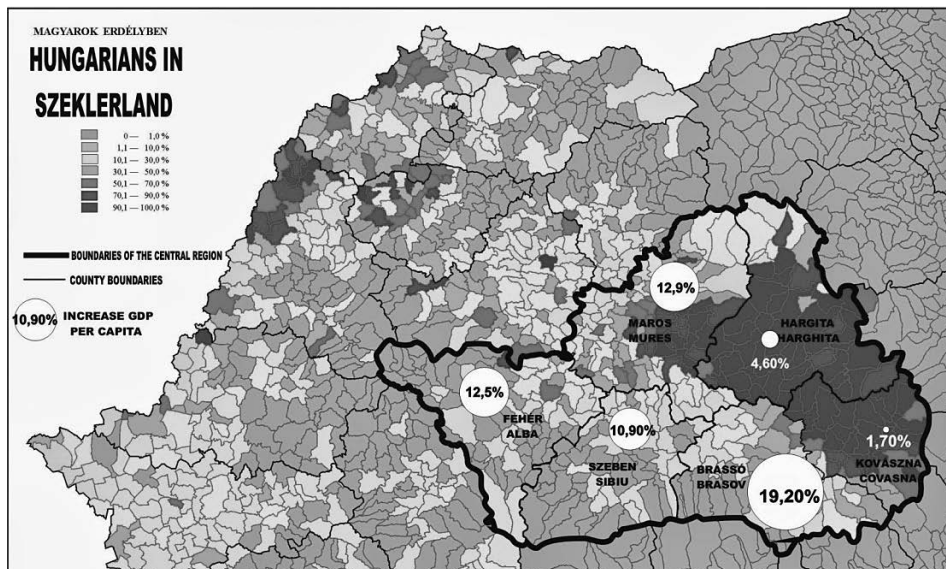
34 Novák Csaba Zoltán – Tóth-Bartos András – Kelemen Kálmán Lóránt: *Újjászületés. Háromszékből Kovászna megye megszervezése és intézményesülése 1968-1972*. Sepsi-szentgyörgy: Háromszék Vármegye, 2013.

ók a közigazgatási reform vesztesei, míg mások a nyertesei voltak. A nyertesek Hargita és Kovászna megyék voltak, amelyek nagy többségben magyarok lakta különálló közigazgatási egységekké váltak. A reform legfontosabb vesztese Maros megye volt, amely elveszítette magyar többségét, valamint Marosvásárhely, amely 1968-ig a Magyar Autonóm Tartomány központja volt, majd egy román többségű megye központja lett. A reform következményeként az 1970-es évektől radikálisan megváltozott a város etnikai összetétele, így az ezredfordulóra Marosvásárhelyen román többség alakult ki.

Az utóbbi években több alkalommal a politika napirendjére került a közigazgatási reform kérdése. A tervezetek mindegyike a jelenlegi megyéknél nagyobb közigazgatási egységeket alakított volna ki, vagy megyék fölötti struktúrákat erősített volna meg. Ezek a kezdeményezések egyértelműen re-centralizációs kísérleteknek tekinthetők, amelyek legfontosabb eszköze a közigazgatási reform lehet. A törekvések heves ellenállásba ütköztek, nem is elsősorban a magyar, hanem a román helyi elitiek részéről. A jelenlegi közigazgatási felosztás tartóssága ebben az értelemben annak köszönhető, hogy a megyék az utóbbi 46 év alatt egyöntetűen elfogadottá váltak, azokat sokan mintegy „szervesnek” tekintik. A helyi elit struktúrái a jelenlegi közigazgatási szerkezetre épültek, így a központi elitiek próbálkozásai erőteljes ellenállásba ütköztek. Az utóbbi években azonban jelentős változások történtek. A Korrupcióellenes Ügyosztály (DNA) – titkosszolgálatokkal összefonódó – eljárásai jelentős mértékben meggyengítették a helyi elit-struktúrákat, így megnőtt az esélye annak, hogy egy következő ciklusban már sikeresen re-centralizálják az országot.

(2) A jelenlegi szerkezet megőrzése egyértelműen érdeke az erdélyi magyar politikai osztálynak és a közösségnek is. A magyarok számára az egyetlen, a jelenleginél kedvezőbb területi felosztás egy egységes közigazgatási terület kialakítása lenne Székelyföldön, amely figyelembe venné a régió etnikai határait. Azonban ennek megvalósulása a jelenlegi politikai viszonyok közepette kevésbé valószínű. A román politikai szereplők által eddig javasolt alternatívák mindegyike kedvezőtlen. A legrealistább scenárió az aktuális fejlesztési régiók megerősítését feltételezi. A Központi Fejlesztési Régió hat megyét foglal magában, román többségű lakossággal. Ha nem alakul ki egy egységes és különálló közigazgatási struktúra a Székelyföldön, a közigazgatási reform a magyar elit számára a legnagyobb kihívást fogja jelenteni, és a legkedvezőtlenebb politikai változás lesz, ami az erdélyi magyar közösséget érheti.

2. ábra. Magyarok a Központi Fejlesztési Régióban

Forrás: Izsák Balázs (Székely Nemzeti Tanács) blogja (2011-es népszámlálási adatok)

Az államszocializmus örökségének második fontos része a román állam rendkívül központosított jellege. Az állam központosítása Romániában sokkal kiterjedtebb volt, mint a keleti blokk más országaiban. A Szovjetunióban, Jugoszláviában vagy akár Magyarországon erős helyi elit-struktúrák alakulhattak ki az államszocializmus alatt is. Romániában ez a folyamat elmaradt: a centralizációnak és a helyi elitnek megerősödése megakadályozásának az egyik legfőbb eszköze a vezető káderek területi rotációja volt. Ennek következményeként az 1990-es években nem léteztek erős lokális elit.

Az első lépések egy decentralizáltabb struktúra irányában az 1996 és 2000 közötti időszakban történtek, de a legfontosabb decentralizációs intézkedéseket 2000 után vezették be, az uniós bővítés kontextusában. Ki kell emelni, hogy a közigazgatási funkciók decentralizációja sok szempontból csak virtuális volt.³⁵ Azonban a közigazgatási decentralizáció tökéletlen és

35 Beszédesebb példa erre a lakossági nyilvántartás kezelésének a decentralizációja. A lakossági nyilvántartási rendszert működtető személyzetet (Direcția Generală de Evidența Persoanelor – Országos Lakosság-nyilvántartási Igazgatóság) áthelyezték a belügyminisztériumtól az önkormányzatokhoz. Így az önkormányzatok kezdték el kiállítani a személyi igazolványokat és más hivatalos dokumentumokat, és jegyezték fel a személyi státusban bekövetkezett változásokat. Azonban a belügyminisztérium felügyeli az integrált adatbázist, és továbbra is kizárólagos hozzáférése van az adatokhoz. Tulajdonképpen

aszimmetrikus jellege ellenére a helyi önkormányzatok politikai jelentősége nagymértékben megnőtt. Az új rendszerben a nagyobb városok polgármesterei és a megyei tanácsok elnökei a korábbihoz képest több hatalmat kaptak. Erre a román értelmiség, illetve a központi elitek egyfajta anomáliaként tekintettek. Ezt jelzi a helyi bárók (*baroni locali*) kifejezés. Ez arra utalt, hogy a főbb városok polgármesterei és a megyei tanácsok elnökei ellenőrzést gyakoroltak a parlamenti képviselők fölött. A honatyák legfőbb szerepe a helyi, befolyásos politikusok által megfogalmazott helyi érdekekért folytatott lobbizás volt. Ezt a struktúrát azonban a Korrupcióellenes Ügyosztály utóbbi egy-két évben lefolytatott eljárásai egyértelműen gyengítették, amit minden bizonnyal nyíltabb formában megvalósított re-centralizáció követ majd.

Mindennek ellenére a helyi közigazgatási pozíciók elsődleges fontossággal bírnak az RMDSZ számára. Ezek a pozíciók a magyar közösség politikai mozgósítása szempontjából is kulcsfontosságúak. Nyilvánvaló, hogy a magyar elit lehetőségei élesen különböznek Erdély különböző térségeiben. A legfőbb különbség, hogy Székelyföldön a helyi önkormányzatok bizonyos összefüggésekben „magyar” intézményekként működnek, és fontos szerepet játszanak a magyar közösség etno-kulturális reprodukciója szempontjából.

Fontos, hogy az RMDSZ Székelyföldön egyértelműen megnyerte a 2012-es helyi választásokat a magyar versenytársakkal szemben, de nagyon fontos pozíciókat veszített Erdély más részein a román pártok ellenében. Jelenleg a magyarok 52%-a él az RMDSZ vezetése alatt álló településeken, és 56%-a magyar vezetésű településen (amibe az MPP és az EMNP polgármesterei is beletartoznak). Székelyföldön ezek az arányok 90, illetve 99%. Hargita és Kovászna megyék tanácsait szintén RMDSZ-es politikusok vezetik. Az RMDSZ a Partiumban könnyelhetett el a legfontosabb veszteségeket. Elvesztette a polgármesteri széket Szatmárnémetiben, annak ellenére, hogy a választási eljárást az RMDSZ számára kedvezően módosították. Az RMDSZ a Szatmár Megyei Tanács elnökségét is elveszítette. A párt Belső-Erdélyben is teret veszített, elveszítve a Maros Megyei Tanács elnökségéért

a lakosság-nyilvántartási igazgatóságokat az önkormányzatok fizetik, de a munkájukat kizárólagosan a belügyminisztérium koordinálja. A közigazgatási rendszernek vannak még olyan szegmensei (oktatás, egészségügyi rendszer stb.), ahol a személyzetet az önkormányzatok fizetik, de a felügyelet kizárólag központi hatóságok kezében van. Lásd Kiss, Tamás: *Analysis of existing migratory data production systems and major data sources in Romania*. Country report developed within the project SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies, 2013.

folytatott küzdelmet. Emellett nem sikerült a (2000-ben elvesztett) marosvásárhelyi polgármesteri széket sem visszaszerezni.

6. táblázat. Az RMDSZ, más magyar pártok és román pártok által vezetett városokban élő erdélyi magyarok aránya

	Összes magyar száma	2008–2012			2012–		
		A polgármester politikai tagsága			A polgármester politikai tagsága		
		RMDSZ	Más magyar párt vagy független	Román pártok	RMDSZ	Más magyar párt vagy független	Román pártok
Székelyföld	475 164	76,7	20,5	2,7	89,7	8,8	1,5
Partium	314 741	55,2	1,6	43,2	49,1	1,6	49,2
Belső-Erdély	262 185	22,9	1,7	75,4	21,3	0,9	77,8
Észak- és Dél-Erdély, Bánság	216 154	6,2	1,2	92,5	8,7	0,0	91,3
Összesen	1 268 244	48,5	8,7	42,7	52,1	3,9	44,0

Forrás: a szerző választási és népszámlálási adatok alapján végzett számításai

Összefoglalva: noha az RMDSZ a 2012-es választási eredményeket (a saját perspektívájából jogosan) a magyar versenypártok feletti győzelemként kommunikálta, azokat (a pártszempontokat félretéve) úgy is lehet tekinteni, mint a nemzeti magyar mozgalom egyik legnagyobb politikai vereségét, amelyet 1989 után elszenvedett.

(3) A 2012-es helyhatósági választások után ugyanis a Székelyföldön kívül a magyar közösség közigazgatási pozíciói a falusi és a kisvárosi önkormányzatok szintjére szorultak vissza. Ez azt jelenti, hogy (elsősorban Szatmár, Maros és kisebb mértékben Bihar megyékben) kiesett a politikai folyamatok koordinálásában kulcsszerepet játszó megyei (mezo) szint, aminek az RMDSZ struktúrájában is kiemelt jelentősége van. Amennyiben a községek és kisvárosok magyar polgármesterei elkezdnek a román pártstruktúrák irányában tájékozódni, az veszélyes és visszafordíthatatlan dezintegrációs folyamatokhoz vezethet. Maros és Szatmár megyei terepmunkák arra utalnak, hogy ez a folyamat elkezdődött.³⁶

36 Az EDRC által futtatott Integro 2014 vizsgálat során összesen 12 településen végeztünk egyenként 20 napos terepmunkát, közöttük 2–2-t Szatmár és Maros megyei terepen.

2.3. Az oktatási rendszer

A magyar nyelvű oktatási rendszer elsődleges fontosságú mind az etnikai párhuzamosságot fenntartó intézményrendszer, mind a magyar közösség etno-kulturális reprodukciója szempontjából. A magyar oktatás jelenlegi szerkezete tulajdonképpen az 1990-es évek elején alakult ki, a magyar nyelvű középfokú oktatás jelentős kibővítésével (az 1980-as évekbeli szinthez viszonyítva). A romániai kisebbségpolitika egyik legfontosabb plurális jellemzője az államilag finanszírozott magyar nyelvű közoktatás. Lényeges azonban a kulturális/oktatási autonómia hiánya. A magyar nyelvű iskolák ugyanúgy az Oktatási Minisztériumnak vannak alárendelve, mint a román nyelvű intézmények, és nem képeznek önálló szervezeti egységet. A gyakorlatban persze az RMDSZ komoly befolyással bír a magyar nyelvű oktatásra az Oktatási Minisztérium Kisebbségi Oktatási Főosztályán, a megyei tanfelügyelőségeken és a helyi önkormányzatokon keresztül. Emellett a 2011/1-es Közoktatási Törvény kodifikálta, hogy a vegyes tannyelvű iskolák vezetésében, illetve a tanfelügyelőségeken a kisebbségeknek kell biztosítani képviseletet. A törvény amúgy a magyar oktatás szempontjából számos lehetőséget tartalmaz, azonban több rendelkezés itt sem került alkalmazásra.³⁷ Lényeges, hogy (a törvények részleges és ellentmondásos alkalmazásának következtében) az oktatás-politikát (a nyelvi jogok érvényesítéséhez hasonlóan) a jogi környezet nagyfokú bizonytalansága jellemzi, ami értelemszerűen egyáltalán nem kedvez a kisebbségi jogérvényesítésnek.

A Kisebbségi Társadalom szempontjából a magyar nyelvű oktatás jelentőségét nem szükséges külön hangsúlyozni. Az etnikai hálózatok szempontjából az itt dolgozó 10 000 tanár tölt be kulcsszerepet. Ők a romániai pedagógusok 4,9%-át teszik ki, és a 2002-es népszámlálás szerint a magyar, nem mezőgazdasági munkaerő 6,6%-a az oktatásban volt alkalmazva. A helyi önkormányzatokon kívül a magyar nyelvű oktatási rendszer képezi a második legnagyobb intézményes hálózatot vagy társadalmi mezőt, amelynek a szereplői az etnikai politizálás és a magyar társadalmi szegmens különállóságának a fenntartásában érdekeltek.

A magyar nyelvű oktatás szintén elsődleges fontosságú a közösség etnikai és kulturális reprodukciója szempontjából. A növekvő etnikai exogámia

37 Ilyen az 5/45 cikkely, amely kimondja, hogy azon közigazgatási egységekben, ahol több oktatási intézményben is folyik kisebbségi nyelven oktatás, önálló jogi személyiséggel rendelkező iskolát kell létrehozni. A 15/45 cikkelyt sem alkalmazzák, amely az osztályzatok anyanyelven történő regisztrálását írja elő. A leghírhedtebb példa a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemé, amely nem volt hajlandó alkalmazni a „multikulturális és többnyelvű” egyetemekre vonatkozó 363. paragrafust.

mellett (és azzal szoros összefüggésben) a magyar nyelvű oktatás összeomlása a legfontosabb tényező az erdélyi és bánági magyar szórványközösségek asszimilációjának a felgyorsulásában. A következő táblázat a 2005 és 2009 közötti időszakban különböző szintű magyar nyelvű tanintézménybe beiratkozott gyerekek/diákok százalékarányát mutatja be.

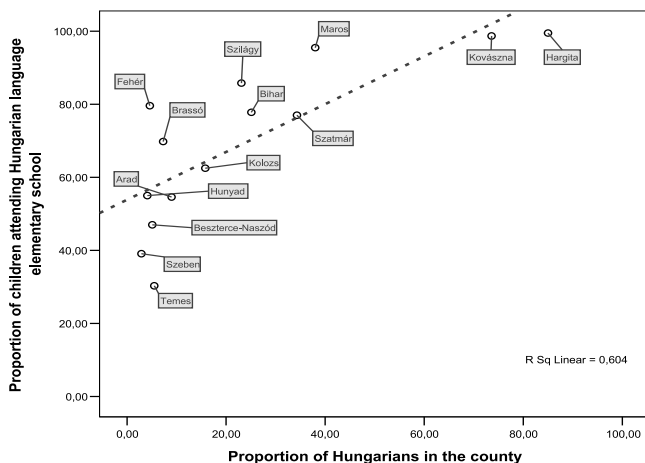
7. táblázat. *Magyar nyelvű tanintézményekbe járó magyar gyerekek aránya (2005/2009)*

Óvoda	83,2
Elemi (1-4 osztály)	85,9
Általános (5-8 osztály)	81,5
Liceum	74,3
Szakiskola	55,7

Forrás: Oktatási Minisztérium

Az óvodás korú magyar gyerekek 83%-a járt magyar nyelvű óvodai csoportba; az adott korosztályba tartozó magyar gyerekek 86%-a részesült anyanyelvi elemi oktatásban, 82%-uk tanult az V-VIII osztályban magyarul, 74%-uk magyar középiskolában, míg ez az arány a szakiskolások esetében 56%. A regionális különbségek sokatmondóak ebben a tekintetben. Székelyföldön a magyar tanintézményekbe iratott gyerekek aránya majdnem 100%-os volt, míg a Bán-ság, Dél- és Észak-Erdély egyes megyéiben 50% alatti vagy alig a fölötti volt.

3. ábra. *Magyar elemi iskolába járó gyerekek aránya a megyében lakó magyarok számához viszonyítva (2005/2009)*

Forrás: Oktatási Minisztérium

Egy további jellegzetes tendencia, hogy az anyanyelvű oktatásban részeseülő gyerekek aránya az oktatási szint emelkedésével csökken. Más szavakkal: meglehetősen magas azon gyerekek száma, akik magyarul kezdenek el tanulni, de átiratkoznak román tannyelvű iskolákba. A fordított irányú átiratkozás elenyésző mértékű. Székelyföldön a helyzet ismét különböző: itt a középiskolai és szakiskolai képzés szintén döntően magyar nyelvű.

Végül újra ki kell emelnünk a magyar nyelvű oktatás gyors leépülését a szórványterületeken. 2004 óta a magyar újszülöttek száma folyamatosan csökken, 2010-ben számuk első ízben csökkent 10 000 alá. A születések számának csökkenése jóval hangsúlyosabb a szórványközösségekben. Például a Bánságban a csökkenés 2004 és 2010 között 50%-os volt.

(4) Összesen 235 azon települések száma, ahol a magyar nyelvű oktatás 2020-ig nagy valószínűséggel meg fog szűnni. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a magyar nyelvű oktatásban részesülő tanulók 17%-a ezeken a településeken él. A demográfiai hanyatlás a legfontosabb, de nem az egyetlen oka a magyar nyelvű oktatás gyors felszámolásának. Jól koordinált oktatási stratégiára lenne szükség annak megelőzésére, hogy a magyar gyerekek még nagyobb arányban kerüljenek román tannyelvű iskolákba. Egy jól megalapozott stratégia kidolgozását és gyakorlatba ültetését azonban a román állam által szavatolt kulturális autonómia hiánya és az erdélyi magyar politikai osztály jelenlegi állapota egyaránt gátolja.³⁸

3. Politikai folyamatok: aszimmetrikus akkomodáció

3.1. A romániai kisebbségpolitikai rezsim kétarcúsága

A politikai folyamatok szempontjából a romániai kisebbségpolitikai rezsimnek van döntő szerepe, hisz ez jelöli ki a közösség Románián belüli politikai integrációjának kereteit. A romániai modell legfőbb jellegzetessége a kettősség, amely megnehezíti, hogy a „román modellt” a szakirodalom által használt integráció-akkomodáció skálán elhelyezzük.³⁹ A romániai kisebbség-

38 Lásd Barna Gergő - Kapitány Balázs - Kiss Tamás - Márton János: *Iskolák veszélyben. Tanulmányok a Székelyföldön kívüli magyar oktatás helyzetéről*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2016.

39 Az akkomodáció és az integráció az etnikai és kulturális diverzitás kezelésének normatív perspektívái. Az akkomodáció védelmében felhozott jellegzetes érv, hogy az etnikai identitások (ha egyszer már politikailag aktiválódtak) tartósak szoktak lenni. Az akkomodáció hívei az etnikai közösségeket viszonylag homogén és zárt entitásokként

politika kettős jellege azt jelenti, hogy egyrészt a nemzetiesítő projektet támogatja azzal, hogy az államot az (etnikai-kulturális értelemben vett) román nép államaként határozza meg, másrészt azonban kifejezetten bátorítja az etnicitás politikai aktivizálódását és a kisebbségek etnikai pártokon keresztül politikai részvételét. Ezért a rendszert *aszimmetrikus akkomodációnak* nevezhetjük.

Egyrészt egyöntetű a konszenzus a román politikai szereplők között a nemzetiesítő projekt és a román nemzetállam jelenlegi intézményes rendjének a fenntartására vonatkozóan. Ez az intézményes rend egyértelműen a többségi etnikai csoportot privilegizálja, annak a társadalmi és politikai dominanciáját erősíti. A magyar közösség társadalmi marginalizációja, etnikai és nyelvi asszimilációja nyilvánvalóan és elsősorban ennek a többségi etnikai csoportot privilegizáló, a kisebbség és többség között hierarchikus rendet felállító intézményes rendnek tulajdonítható.

Másrészt hiba volna – a nemzetiesítő jellegéből kiindulva – integracionistának minősíteni a romániai kisebbségpolitikai rendszert, ugyanis az egyértelműen tartalmaz akkomodációs/pluralista jellemvonásokat, lévén, hogy a kisebbségi csoportokat több tekintetben is különálló társadalmi és politikai entitásokként kezeli.

Először is érintettük az etnikai és kulturális reprodukció szempontjából kulcsfontosságú, államilag finanszírozott magyar nyelvű oktatási rendszert. A jelenlegi (és napjainkban erodálódó) magyar nyelvű oktatási hálózat tulajdonképpen az 1990-es évek elején alakult ki. A magyar nyelvű oktatási rendszer jelentős kibővítése, különálló magyar nyelvű középiskolák alapítása, valamint egy államilag támogatott magyar nyelvű egyetem alapítása voltak a legfontosabb célkitűzések a magyarok 1990-es évek eleji tömeges mobilizációjának.⁴⁰ A magyar oktatás jelentős kibővítésére rögtön a rendszervál-

látják, következőképpen: olyan politikai megegyezést szorgalmaznak, amely a közösségeket képessé teszi identitásuk nyilvános kifejezésére, megélésére és a többséggel szembeni megvédésére. Az integráció hívei az etnikai identitást változékonyabbnak és elmosódottabbnak látják, következőképpen abban hisznek, hogy a politikailag aktívált etnikai különbségek dezaktiválhatók. Azonban az integráció számos híve esetében ez nem csak egy elméleti megállapítás, hanem egy normatív elvárás is. Következőképpen olyan stratégiákat sürgetnek (a választási jogalkotástól az alkotmányozásig), amelyek megerősítik az állampolgári („etnikum feletti”, „civil”) identitást, és az etnikai identitások politikai dezaktiválódásához vezetnek. Lásd McGarry, John – O’Leary, Brendon – Simeon, Robert: *Integration or Accommodation? The Enduring Debate in Conflict Regulation*. In Choudry, Sujit (ed.): *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* Oxford: Oxford University Press, 2008, 41–88.

40 Stroschein, Sherrill: *Ethnic Struggle, Coexistence, and Democratization in Eastern Europe*. New York: Cambridge University Press, 2012.

tást követően sor került, és valójában ez jelentette a román kisebbségpolitika legnagyobb engedményét a magyarok irányában.

Másodszor, a román politikai berendezkedés támogatja, hogy kisebbségi csoportok saját etnikai pártjaikon keresztül vegyenek részt a politikai folyamatokban. Egyrészt teljesen hiányoznak azok a jogszabályok, amelyek tiltanak az etnikai alapú pártszerveződést, vagy az etnikai pártok számára versenyhátrányt jelentenének. A magyar közösség szempontjából annak van döntő jelentősége, hogy a választási törvény mindvégig megőrizte az arányos kimenetet, ami a magyarok számarányának nagyjából megfelelő parlamenti jelenlétet eredményezett (míg egy többségi elvű, egyéni körzetekre alapozott rendszer – kedvezőtlen választókörzeti beosztással – a magyar képviselőt a Székelyföldre redukálhatná). Másrészt a 2007-es, illetve 2015-ös választási törvényekben szereplő alternatív küszöb kifejezetten az RMDSZ számára kedvez, és benntartja a parlamentben abban az esetben is, ha az 5%-os küszöböt nem lépi át.⁴¹ Az etnikai pártokon keresztül történő részvételt további – jogilag nem kodifikált, hanem a politikai kultúrához tartozó – elemek is támogatják. A legfontosabb, hogy a *mainstream* (román) pártok gyakorlatilag egyáltalán nem szólítják meg a magyar választókat. Jellemző, hogy az országos pártok magyarul a megyékben működő tagozatai gyakorlatilag titulás etnikai pártokként funkcionálnak, vagyis a helyi román elitek számára vannak fenntartva, és a helyi románok érdekeinek a képviselőt tekintik feladatuknak.⁴²

A harmadik elem szorosan összefügg az előbbieken bemutatott szemponttal. 1996 után egy viszonylag rendszeres, felső szinten folytatott politikai alkufolyamat alakult ki az RMDSZ és a román politikai szereplők között, és azóta az RMDSZ – kisebb megszakításokkal – része volt a végrehajtó hatalomnak. A megszakítások rövid időszakai alatt az RMDSZ mindig „sajátos” kapcsolatokat ápolt a hatalmon levő pártok valamelyikével, támogatva ezeket a pártokat a formális koalíciós partnereikkel szemben. Következésképpen ezek a megszakítások nem jelentettek valódi ellenzéki pozíciót az RMDSZ számára.

41 A 2008-as és 2012-es választások során egyéni választókörzetek voltak. Azok a pártok, amelyek 6 parlamenti és 3 szenátori körzetben relatív többséget szereztek, mentesültek az 5 százalékos küszöb teljesítésének kötelezettsége alól. A 2015-ben elfogadott új választási törvény megszüntette az egyéni körzeteket, és visszatért a megyei listákhoz. Az RMDSZ számára kedvező alternatív küszöb viszont – az új törvényre adaptálva – megmaradt: az 5 százalék alól azok mentesülnek, akik legalább 4 megyében elérik a szavazatok 20 százalékát.

42 Stroschein: i. m.; Kiss Tamás – Székely István: *Shifting Linkages in Ethnic Mobilization: The Case of RMDSZ and the Hungarians in Transylvania*. Kézirat, 2015.

Azonban az RMDSZ kormányzati szerepe nem jelentette azt, hogy kidolgozták volna az etnikai hatalommegosztás jogi és intézményes keretét. Az RMDSZ kormányzati pozíciója kizárólag az aktuális politikai alkufolyamaton alapult. Igaz, hogy az RMDSZ néha képes hatékonyan lobbizni azért, hogy magyar intézmények közpénzekben részesüljenek, vagy állami beruházások valósuljanak meg a magyarok lakta régiókban. Azonban az autonómia vagy az etnikai hatalommegosztás hiányában ezen eredmények mögött soha nem voltak intézményes garanciák. Az aszimmetrikus akkomodáció modelljét az RMDSZ vezetői és a román politikai szereplők közötti alku jelenti, amely azonban maga is egy mélységesen aszimmetrikus viszonyra épül. Ennek a kapcsolatnak a leírására egy másik megfelelő kifejezés a *kontroll-kooptáció*.⁴³ Ez azt jelenti, hogy a román politikai szereplők úgy érték el a magyar követelések mérséklését, hogy közben nem tettek a román nemzetállam intézményes és jogi rendjére vonatkozó lényegi engedményeket, és nem ajánlották fel az autonómia vagy az etnikai hatalommegosztás semmilyen formáját. A volt miniszterelnök, Victor Ponta volt az első, aki explicit módon és nyilvánosan beszélt a kontroll-kooptációról. 2013-ban elmondta, hogy az RMDSZ-t azért kell bevenni a kormánykoalícióba, hogy ezzel elkerüljék a magyar követelések radikalizálódását.

(5) Összegzőképpen, a román kisebbségpolitikai rezsim nem intézményesíti a szegmentális autonómia semmilyen formáját, és nem szavatolja az etnikai hatalommegosztást. Azonban mégis kifejezetten támogatja az etnicitás politikai aktivizálódását és a magyar kisebbség etnikai pártokon keresztül történő politikai részvételét. A kisebbségpolitikai rezsim részeként a mainstream (román) pártok egyáltalán nem célozzák meg a magyar választókat, ehelyett a (részben vagy döntő többségében) magyarok lakta régiókban tituláris etnikai pártokként (azaz románok számára fenntartott pártokként) működnek. Ez a helyzet mintegy bezárja – a nem is integrálódó, de reális döntési kompetenciákat sem kapó – magyar kisebbséget a (mindennapi konzekvenciákkal járó) aszimmetrikus viszonyrendszerbe. Közben az RMDSZ (bár a többségi szereplőknek soha nem volt egyenrangú partnere) monopóliumra tett szert a magyar intézményeknek és magyarok lakta régióknak kiutalt közpénzek szétosztásában. Az etnikai szavazat stabilitását ebben a kontextusban kell értékelnünk.

43 Lásd Medianu, Narcisa: Analysing Political Exchanges between Minority and Majority Leaders in Romania. *The Global Review of Ethnopolitics* 2002/1 (4): 28–41; Horváth, István: *Facilitating Conflict Transformation: Implementation of the Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities to Romania, 1993–2001*. Working Paper. Hamburg: Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg, 2002.

3.2. Az RMDSZ politikai stratégiái

Az RMDSZ által alkalmazott politikai stratégia szintén alapvetően ambivalens. Állandó feszültség van a Szövetség hivatalos programja (illetve választási retorikája) és a román politikai mezőbe való tényleges (aszimmetrikus akkomodációra alapuló) betagozódása között.

Ahogy érintettük, az erdélyi magyar elitek a közösség politikai jövőjéről alkotott elképzelésében az etnikai pilléresedés (a párhuzamos Kisebbségi Társadalom) tölt be központi szerepet. Ez az RMDSZ hivatalos programjában is kiemelt szempont. Az etnikai párhuzamosságot pártoló perspektíva mélyén az a meggyőződés áll, hogy a magyar közösség etnikai, nyelvi és társadalmi reprodukciója hosszú távon csak akkor lehetséges, ha kiépül egy párhuzamos intézményes rendszer, és a csoport tagjai ezen belül tudják kielégíteni a szociális igényeiket. Amint említettem, a Kisebbségi Társadalom gondolata a két világháború közötti időszakba nyúlik vissza, és ezt hangszerelte újra az erdélyi magyar értelmiség a rendszerváltást követően. Az 1990-es évek elején kialakuló politikai programban a „társadalomépítés” (etnikai hálózatok és működőképes kisebbségi intézmények kiépítése, a közösség mozgósítása), illetve az autonómia különböző formáinak a kivívása képeztek a fő pontokat.

A hivatalos program és a választási retorika (tágabban pedig a „belső használatra” szánt politikai diskurzus) szintjén ezek az elemek ma is központi szerepet kapnak. Azonban a folyamatos kormányzati szerepvállalás és az aszimmetrikus alkufolyamat melletti elköteleződés radikálisan megváltoztatták az erdélyi magyar politikai osztály valódi stratégiáit és célkitűzéseit. Az aszimmetrikus alkufolyamat több fontos következménnyel járt, amelyek nem nyilvánvalóak a kizárólag a politikai folyamatok programatikuss/explicit aspektusaira összpontosító politikai elemzők számára.

Elsőként, amint már említettem, az aszimmetrikus alku legfőbb jellemzője, hogy a kisebbségi követelések *mérsékeltebbé válnak*, és nem sürgetnek radikális változást a nemzetiesítő állam intézményes rendjében. Az RMDSZ ezt a váltást kétféle diskurzív stratégián keresztül próbálta kezelni. Az ezredfordulón a domináns, Markó Béla által favorizált stratégia a magyar követeléseknek a „politikai realitásokhoz” való (formális, pragmatikus) hozzáigazítása volt (annak érdekében, hogy az RMDSZ továbbra is potenciális koalíciós partner maradhasson). Következésképpen az RMDSZ választási programja 2000-ben egyáltalán nem említette az autonómia követelését. Később, 2004 után, az intra-etnikus versengés körülményei közepette megjelent egy kettős diskurzuson alapuló alternatív stratégia.

(6) Más szavakkal: a formális programelemek (valamint a választási retorika) és a román politikai partnerekkel folytatott politikai tárgyalások tényleges napirendje különvált. Ez azt jelenti például, hogy miközben az autonómia az RMDSZ politikai programjában és a belső politikai retorikájában központi elemmé vált, tulajdonképpen nem létezik valós stratégia a megvalósítására, illetve a többségi partnerekkel való elfogadtatására. Azok a politikai elemzők, akik az RMDSZ-t az autonomista pártok közé sorolják, mivel nézőpontjuk a hivatalos programelemekre korlátozódik, jelentős mértékben félreértik a politikai folyamatok természetét. Valójában ugyanis a hivatalos programelemeknek minimális a relevanciájuk az RMDSZ politikai stratégiájának az alakításában.⁴⁴

Másodsorban: a politikai folyamat természete az 1990-es évekhez képest szintén megváltozott. Miközben a parlamentáris politikai színtér (Bukarest) fontossága megnövekedett, a politikai osztály eltávolodott az *elit alatti politikai és közösségi aktivisták* korábban jól integrált rétegétől.⁴⁵ A közösségi aktivistáknak ez a magyar intézményes hálózathoz kapcsolódó rétege (tanárok, egyházi emberek, civil aktivisták vagy akár a helyi tanácsok tagjai) azelőtt kulcsfontosságú szerepet játszott a magyar közösség mozgósításában.

Harmadsorban: az erdélyi magyar politikai mezőben a politikai legitimitás új elvei és új politikai *habitusok* jelentek meg. Az erdélyi magyar politiku-

44 Ez a helyzet releváns elméleti kérdéseket is felvet. Kétségtelen, hogy az RMDSZ az intra-etnikus verseny következtében mozdult el a formális programelemek szintjén bekövetkező mérséklődéstől (hisz Tökés László és a Reform Tömörülés egy része 2003-ban vált ki az RMDSZ-ből). Ez első ránézésre Rabushka-Shepsle és Horowitz tételét támogatná az etnikai túllicitálásról, amely szerint az intra-etnikai versengés az etnikai követelések radikalizálódásához vezet (lásd Rabushka, Alvin – Shepsle, Kenneth: *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability*. Columbus: Charles E. Merrill, 1972; Horowitz, Donald: *Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press, Berkley – Los Angeles – London, 2000/1985). Az RMDSZ tényleges „radikalizálódása” azonban nem következett be. Így a helyzet tulajdonképpen inkább hasonlít a Mitchell-Evans-O’Leary által leírtakhoz. A szerzők etnikai tribünpolitikának nevezték azt a kettős stratégiát, amely során a választási üzenetek radikálisabbá válnak, miközben megmarad a külső politikai partnerekkel szembeni pragmatikus magatartás (Mitchell, Paul – Evans, Geoffrey – O’Leary, Brendan: *Extremist Outbidding in Ethnic Party Systems Is Not Inevitable: Tribune Parties in Northern Ireland*. *Political Studies* 2009/57 (2): 397–421).

45 A kulturálisan megosztott választóközrtekekben a parlamentáris és választási szintek közötti feszültségekről lásd Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies*. Id. kiad.; Tsebelis, George: *Nested Games. Rational Choice in Comparative Politics*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1990.

sok korábbi nemzedéke elkötelezett volt a magyar intézményrendszer kiépítése és a közösségszervezés mellett, ezek a tevékenységek pedig a politikai legitimitás forrásainak számítottak. A jelenlegi vezető negyvenes és harmincas generáció megközelítésmódja radikálisan más, mivel a politikai siker számukra szigorúan a politikai alkufolyamatra és a forráselosztásban elért eredményekre koncentrálódik.

Negyedsorban: az RMDSZ és az erdélyi magyar politikai osztály *nem rendelkezik nemzetközi politikai stratégiával* (külpolitikával). A kormányzati szerepvállalással egyidőben gyakorlatilag lemondtak arról, hogy az erdélyi magyar kérdést bevigyék a nemzetközi politika napirendjébe.

3.3. Magyar politikai mobilizáció és a Korrupcióellenes Ügyosztály

Két korábbi tanulmányunkban is megpróbáltuk megmagyarázni, hogy mi állhat a magyarok (etnikai) szavazói viselkedésének viszonylagos stabilitása mögött.⁴⁶ Következtetésünk az volt, hogy az erdélyi magyarok választói habitusa csak a felszínen volt stabil (aminek nyomán az RMDSZ domináns politikai szereplő tudott maradni), valójában azonban jelentős módosulások történtek az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódásban.

Az 1990-es évek elején az RMDSZ nem pusztán egy pártszerű szervezet volt, hanem egy széleskörű társadalmi mozgalom keretét is biztosította. A szocialista rezsim bukása után a magyar nemzeti mozgalmat újjászervező értelmiségiek visszatértek a Kisebbségi Társadalom és az etnikai párhuzamosság eszméjéhez. Az elképzelés értelmében az intézményes komplexitás adott szintjének az elérése képessé teheti a közösséget egy párhuzamos magyar társadalom fenntartására. Az autonómia-törekvések szintén központi jelentőséggel bírtak. Továbbá hangsúlyos volt, hogy a kisebbségi jogok védelmében alkalmazott, konvencionális politikai és jogi eszközöknek ki kell egészülniük a *társadalomszervezéssel*, vagyis azzal az aktív munkával, amely megteremti, fenntartja és kiszélesíti a Kisebbségi Társadalmat. Ez az RMDSZ és a választók közötti kapcsolódás vonatkozásában több fontos következménnyel járt. Egyrészt a társadalomszervezés és a pártpolitikán túlmutató aktivizmus a magyar közösség ma már elképzelhetetlen mozgósíthatóságát biztosította a választási helyzetekben (is). Másrészt a szavazói motivációk tekintetében hangsúlyos volt az érzelmi elem, a magyar közösség tagjai – amellet, hogy az etnikai intézményrendszer bővítését igényel-

46 Kiss Tamás – Barna Gergő – Székely István Gergő: A társadalomepítéstől a klientúra-építésig. Az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódás átalakulása. *Magyar Kisebbség* 2013/2, 7–40; Kiss Tamás: Mi van az etnikai szavazat mögött? Az erdélyi magyarok választói magatartását meghatározó tényezők. *Pro Minoritate*, 2014. 3. sz., 3–39.

ték – a szavazás aktusa által nemzeti identitásukat mutatták fel, és nem csupán az RMDSZ-szel, hanem saját közösségükkel is azonosultak.

Ez a fajta kapcsolódás azonban fokozatosan megváltozott. A választók szemszögéből a leglényegesebb elem a politikai részvétel nagyfokú érzelmi kiüresedése, illetve a (magyar közösségi célokhoz kapcsolódó) programatikus motivációk háttérbe szorulása. Ilyen körülmények között az állami erőforrás-allokáció vált elsődleges fontosságúvá.⁴⁷ A magyarok a megváltozott körülmények között elsősorban azért szavaztak az RMDSZ-re, mert azt gondolták, hogy a szervezet képes közvetlen (államilag finanszírozott) befektetéseket eszközölni a magyarok lakta régiók és a magyar intézmények számára.

(7) Kulcskérdés azonban, hogy amennyiben a politikai partikularizmus ilyen komoly szerepet kapott a magyarok mozgósításában, az mennyire tartható fenn a Korrupcióellenes Ügyosztály által uralt politikai közegben. Tegyük hozzá, hogy a magyar politikai osztály (aszimmetrikus alkunak vagy kontroll-kooptációnak nevezett) integrációja maga is a politikai partikularizmusra és a magyar közösségnek juttatott erőforrások fölötti monopóliumra épült. Hangsúlyozni kell, hogy a politikai partikularizmus nyilvánvalóan egy jóval tágabb területet ölel fel, mint a politikai és média-retorika közép-pontjába állított korrupció. Magunk abban sem hiszünk, hogy „a demokrácia fejlődése”, „a román politikai kultúra megváltozása” vagy hasonló, a közkeletű értelmezésekben szereplő folyamatok kiküszöbölhetnék a politikai partikularizmust. A valóság az, hogy a (köz)politikai javak jelentős része területéhez kötött. Ilyenek például a modernizációhoz kötődő infrastrukturális beruházások, amelyekről nehezen elképzelhető, hogy ne egy centrum-periféria viszonyrendszer által uralt mezőben kerüljenek elosztásra. Ilyen körülmények között mi sem természetesebb, mint ha egy politikus a saját választókerületének kedvező beruházásokat próbál eszközölni. A Korrupcióellenes Ügyosztály jogállami kereteken messze túllépő működése azonban ezeket a (nem szorosan a korrupció tárgykörébe tartozó) tranzakciókat is kriminalizálja, amivel az aszimmetrikus alku korábban kialakult rendszerét alapjaiban kérdőjelezi meg.

47 Az etnikai pártok és a politikai partikularizmus viszonyáról lásd még Fearon, James: *Why Ethnic Politics and "Pork" Tend to Go Together?* Working Paper. Stanford, CA: Stanford University, 1999; Chandra, Kanchan: *Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Head Counts in India*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004; Laitin, David D. – Maurits, A. Van Der Veen: *Ethnicity and Pork: A Virtual Test of Causal Mechanisms*. In Chandra, Kanchan (ed.): *Constructivist Theories of Ethnic Politics*. New York: Oxford University Press, 2012. 341–358.

3.4. Magyarország határon túli magyarokkal szembeni politikájának a szerepe és lehetőségei

Rogers Brubaker gyakran idézett írása szerint a kisebbségi (politikai) mező folyamatos kapcsolatban van egyrészt a nemzetiesítő állammal, másrészt az anyaországi nemzetpolitikával.⁴⁸ Először is ki kell emelnünk, hogy esetünkben a román politikai szereplők aránytalanul nagyobb befolyást gyakorolnak erre a mezőre, mint a magyarországi politika. A román politikai szereplők hatásával összevetve az anyaországi politikának a hatása marginális. A vezető erdélyi magyar politikai elitek számára Bukarest jelentősége összehasonlíthatatlanul nagyobb, a Budapesttel való kapcsolatokra pedig „külpolitikai kérdésként” tekintenek.

A tény, hogy sem a baloldali, sem a jobboldali magyarországi kormányoknak nem sikerült lényegesen átalakítaniuk az erdélyi magyar politikai mezőt, szintén azt jelzi, hogy az anyaországi szereplők számára a manőverezés tere meglehetősen korlátozott. A bal-, illetve jobboldali magyar kormányok határon túli magyarokkal kapcsolatos politikája két vonatkozásban is élesen különbözött. Először is, míg a baloldali kormányok az aszimmetrikus akkomodáció hívei voltak, a jobboldali kormányok viszonylag következetesen ellenezték azt. Másodsorban, míg (egészen az elmúlt évekig) a jobboldali Fidesz megpróbálta kiépíteni a saját politikai hálózatait, és olyan támogatási politikát próbált működtetni, amely megkerüli az RMDSZ-t, a baloldali kormányok a forrásokat és az erdélyi magyaroknak szánt magyar állami támogatások szétosztását az RMDSZ-vezetők („az erdélyi magyar-ság választott képviselői”⁴⁹) kezében hagyták.

A Fidesz által vezetett első jobboldali kormány nyíltan támogatta az RMDSZ radikális szárnyát (Tökés Lászlót és a Reform Tömörülést), és ellenezte az RMDSZ politikusai által kialakított akkomodációs stratégiát. A Fidesz által a belső ellenzéknek nyújtott támogatást az RMDSZ vezetősége külső beavatkozásként élte meg, amely által a Fidesz megpróbálja ellenőrizni a politikai folyamatokat és az erdélyi magyar politikai diskurzust. Értelmezésük szerint fennállt a valós veszélye annak, hogy a legnagyobb és a legjobban szervezett, határon túli magyar etnikai párt a Fidesz klienteláris hálózatába tagozódjon.⁵⁰ Ennek ellenére a Fidesz és az RMDSZ között a

48 Brubaker: *Nationalism Reframed*. Id. kiad.

49 Törzsök Erika, az anyaországi nemzet-politika 2002 és 2010 közötti kulcsfigurája a határon túli etnikai pártok vezetőit (szarkasztikusan, de találóan) választott fejedelmeknek nevezte.

50 Lásd Waterbury, Myra: *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*. New-York: Palgrave-Macmillan, 2010. 107.

2001-es státustörvény romániai alkalmazásáról megállapodás született, a Magyar Igazolványok igénylését segítő Státus Irodákat pedig az RMDSZ struktúráján belül hozták létre.

2002 és 2010 között a baloldali MSZP-SZDSZ kormányok a határon túli politika eltérő útját követték. A baloldali kormányok egyik legfőbb célja az volt, hogy felszámolják a Fidesz által 1998 és 2002 között kiépített hálózatokat. Ez egyes Fidesz-párti és jobboldali, határon túli politikusoknak (Tőkés László, Duray Miklós) a Magyarországon zajló politikai csatározásokba való aktív és időnként látványos implikálódása miatt tűnt fontosnak. A baloldali kormányok legfőbb eszköze arra, hogy korlátozzák a jobboldal képességét a politikai hálózatuk fenntartására, a határon túli támogatási politika centralizációja és úgynevezett „depolarizációja” volt. A „depolarizáció” azt jelentette, hogy a határon túli támogatásra vonatkozó döntéshozatalt nagymértékben a határon túli közösségek „legitim képviselőire” (azaz a vezető politikai elitre) bízták. Ily módon a baloldali kormány elfogadta és megerősítette a kisebbségi közösségek politikai életében érvényes *status quo*-t, azaz az akkomodációt pártoló, „mérésékelt” frakció dominanciáját. Ez az új helyzet meglehetősen kedvező volt az RMDSZ vezetősége számára, mivel monopolizálni tudta az erdélyi magyar intézményrendszer fenntartására kiutalt román és magyar állami erőforrásokat.

A második Fidesz-kormány 2010 és 2014 között még radikálisabban próbálta érvényesíteni a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatos szándékait. A határon túli támogatáspolitikát drasztikusan átszervezte, ennek következtében az RMDSZ jelentős mértékben vesztett a befolyásából. Az RMDSZ-t ért legnagyobb veszteség az volt, hogy a Fidesz-kormány megvonta a támogatást a státusirodáktól, az Oktatási Nevelési Támogatás folyósítását pedig átadta a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetségének. Ezekkel az intézkedésekkel egy időben 30 Demokrácia Központ létesült, amelyeket körülbelül 150 alkalmazottal az EMNT⁵¹ működtetett. Az MPP és EMNP⁵² kampányait a helyhatósági és országos választásokon szinte teljes mértékben magyar állami tulajdonban levő vállalatok finanszírozták.⁵³

Ezek a lépések azonban azt demonstrálták, hogy az anyaország tulajdonképpen meglehetősen korlátozott politikai lehetőségekkel rendelkezik

51 Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács az EMNP-vel szorosan összefonódott civil szervezet.

52 A Fidesznek az erdélyi magyar politikai élettel kapcsolatos stratégiája tulajdonképpen egyáltalán nem volt egységes. Kövér László, a párt egyik alapítója és az országgyűlés elnöke Szász Jenőt és az MPP-t támogatta. Németh Zsolt, az anyaországi politikák egy másik (régebben) befolyásos szereplője Toró T. Tibort és az EMNP-t favorizálta.

53 Lásd <http://itthon.transindex.ro/?cikk=20082>.

az erdélyi magyar politikai élet szerkezetének a befolyásolására. Paradox módon az RMDSZ ellenzéke a 2002 és 2010 közötti időszakban volt a leg-sikeresebb. A Fidesznek pedig nem sikerült átrajzolni az erdélyi magyar politikai életet. A 2012-es romániai helyhatósági és országos választások a Fidesz által alapított és támogatott versenypártok teljes kudarcának tekinthetők.

Az anyaországi politikának elméletileg négy lehetősége volna arra, hogy magához vonzza az erdélyi magyar elitet, vagy módosítson az aszimmetrikus akkomodáció stratégiáján:

Először is megpróbálhatja *túllicitálni Bukarestet az anyagi juttatások*, a magyar elitnek és az intézményes rendszernek felajánlott anyagi források tekintetében. Azonban ez az alternatíva nem egy tényleges lehetőség. A fő probléma az, hogy ebben a vonatkozásban az eszközök és források igen korlátozottak, a román politikai mezőn keresztül elérhető erőforrásokkal pedig a magyar támogatáspolitikát képtelen versenyezni.

A második lehetőség kipróbálására a 2010 és 2014 közötti időszakban került sor, és alternatív elitek és hálózatok támogatását, valamint azt feltételezte, hogy megpróbálja az RMDSZ-t egy „radikálisabb” alternatíva felé tolni az intra-etnikus versengés által. Azonban az *„etnikai túllicitálás” taktikája* sem működött, és nemcsak az ellenzéki vezetők alkalmatlansága és a forráshiány miatt. Az RMDSZ sikeresen alkalmazott egy kettős diskurzív stratégiát, azaz a választási retorikája radikálisabb lett, miközben tulajdonképpen nem kérdőjelezte meg az aszimmetrikus akkomodáció nyújtotta keretet.

Egy harmadik lehetőség az *RMDSZ-en belüli érdekcsoportok finanszírozási* stratégiájához való visszatérés lenne, a változásnak ezen érdekcsoportokon keresztüli sürgetése.

(8) A negyedik alternatíva, hogy a magyar nemzetpolitika lemond az erdélyi magyar politikai mezőn belüli folyamatok befolyásolásáról, illetve a tényleges autonómia-küzdelem facilitálásáról. Értelmezésem szerint az elmúlt évben megtörtént ez a váltás, és leginkább ez (nem pedig valami szorosabb stratégiai-eszmei szövetség vagy tényleges közeledés) húzódik meg az RMDSZ-szel kialakított modus vivendi mögött.⁵⁴ A magyar nemzetpolitika emellett leginkább az olyan intézményes hálózatokban és megoldásokban érdekelt, amelyek az erdélyi magyarokat (pontosabban azok egy részét) közvetlenül Magyarországhoz kapcsolják.

54 Ennek legfontosabb eleme/jele, hogy az RMDSZ-t 2015-től formálisan is bevonták a magyar állampolgársággal kapcsolatos ügyintézésbe.

3.5. A magyar állampolgárság-politika hatásai

Több jel mutat arra, hogy Magyarország határon túli magyarokkal kapcsolatos politikája a fent jelzett negyedik irányban tolódott el. Nyilvánvalóan a 2011 januárjában hatályba lépett állampolgársági törvény a legfontosabb eszköz a magyar állam és az erdélyi magyar közösség közötti kapcsolat újratervezésében. Az új választási törvény (korlátozott) szavazati joggal ruházta fel a magyarországi lakhellyel nem rendelkező állampolgárokat. Ezek a jogi aktusok a magyar nemzet meghatározását és a magyar állam határon túli magyarokkal szembeni politikáját is radikálisan megváltoztatták.

A Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben lefolytatott vizsgálatok eredményei egybecsengenek a kérelmezők számára vonatkozó magyarországi hivatalos adatokkal. Az adataink szerint 2014 júniusáig az erdélyi magyarok egyharmada kapta meg az állampolgárságot és további közel egynegyede szándékszik igényelni azt. Így nem elképélhetetlen, hogy a magyar állampolgárok aránya a közeljövőben meghaladja az 50%-ot.

8. táblázat. *Igényelt-e magyar állampolgárságot? Erdélyi magyarok*

	2012. július (N=1176)	2013. június (N=1232)	2014. szeptember (N=783)
Megkaptam a magyar állampolgárságot.	11,1	18,2	32,3
Igényeltem a magyar állampolgárságot, de még nem kaptam meg.	8,1	13,1	3,1
Szándékomban áll magyar állampolgárságot igényelni.	36,3	38,6	21,6
Nem áll szándékomban magyar állampolgárságot igényelni.	34,6	22,6	33,0
Még nem döntöttem, NV	9,9	7,5	1,5

Forrás: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Az állampolgárságra és a választási törvényre vonatkozóan két dologot kell kiemelnünk.

(9) Először, a magyar politikai közösség kiterjesztése (a magyar nemzet úgynevezett újraegyesítése) egy olyan új politikai struktúrát eredményezett, amelyben az erdélyi magyarok ugyan élhetnek a választási jogukkal (tágabb értelemben pedig a Magyarországon való egyéni emancipáció lehetőségével), de amelyben az erdélyi magyar elitnek nincs lehetősége az intézményes alkura, illetve gyakorlatilag nincs semmilyen funkciója.

Az új választási törvény kiterjesztette a választási jogot az országhatáron túl élő állampolgárokra, miközben nem dolgozott ki egy intézményes keretet arra, hogy egyben választhatók is legyenek és rendelkezzenek valamiféle képvisellel. Más szavakkal: az erdélyi magyar elitnek nincs intézményes lehetősége arra, hogy a közösségét, mint az újonnan létrehozott magyar politikai közösség egy specifikus szegmensét képviselje. Ezen lehetőség nélkül az erdélyi magyarok (mint szavazók) egyetlen lehetősége az, hogy egy magyarországi *mainstream* pártra szavazzanak. Közismert tény, hogy a 2014-es parlamenti választásokkor döntő többségük a Fideszt támogatta. Azonban a Fidesznek valójában nem volt semmilyen közpolitikai elképzelése az erdélyi magyarokra vonatkozóan (azon túl, hogy a közösség tagjait egyénileg Magyarországhoz kapcsolja). Azt mondhatjuk, hogy az erdélyi magyarok előtt látszólag megnyílt egy új politikai küzdőtér, ahova azonban az erdélyi magyar politikai osztály nem kapott meghívást. Ez is egy azon problémák sorában, amelyekkel az erdélyi magyar elit láthatóan nem tud mit kezdeni.

Másodsorban rá kell világítanunk a kettős állampolgárság és a magyar elit által alkalmazott integrációs stratégiák közötti kapcsolat problémájára. Amint a tanulmányban bemutattam, a román politikai közösségbe való integrációnak kétfajta modellje létezik. Az első nem a valóság, hanem az erdélyi magyar pártok formális programjai szintjén létezik, és csupán a politikai retorikát dominálja. Fő elemei az intézményesen fenntartott etnikai pilléresedés és a szegmentális (illetve területi) autonómia. A második integrációs modell nem normatív, hanem ténylegesen létező. Ezt írtuk le aszimmetrikus akkomodációként, amely valójában kizárja, hogy az autonóm struktúrák kialakítása érdekében valós mozgalom szerveződjön.

(10) Miután a normatív politikatudomány és a nemzetközi politika mainstream értelmezései a kettős állampolgárság és az autonómia között kizárólagos viszonyt tételeznek, a magyar állampolgárság-politika nagymértékben csökkenti ez utóbbi megvalósulási esélyeit⁵⁵. Persze azt azért be kell látnunk, hogy az erdélyi magyar politikai osztály utóbbi évtizedekben mutatott teljesítményét és a kontroll-kooptációs modell stabilizálódását látva ennek vajmi kevés a gyakorlati jelentősége, miközben az új állampolgársági törvény legalább a Magyar Államhoz való kötődés lehetőségét megnyitja.

55 Lásd Bauböck, Rainer: The Trade-Off between Transnational Citizenship and Political Autonomy. In Faist, Thomas - Kivisto, Peter (eds.): *Dual Citizenship in Global Perspective*. Palgrave Macmillan, London, 2007, 69-91. Erdélyben Salat Levente (A politikai közösség kérdése a többség-kisebbség viszonyának a nézőpontjából II. *Korunk*, 2012. 2. sz., 58-67) fogalmazott meg hasonló kritikát a könnyített honosítással szemben, de az RMDSZ-vezetők többsége (hallgatólagosan) szintén elfogadja ezt az érvet.